

істинна виноградна лоза, а Отець Мій виноградар. Усяку гілку в Мені, яка плоду не приносить, Він відсікає... Хто не буде в Мені, той буде відкинутий геть, як гілка, і засохне» [3]. Поле візерунка утворене перехрещеними гілками, заповнене деталями рослинного орнаменту, традиційного до народних рушників. У композиційному мотиві «дерева» на двох рушниках чітко виділений «картуш», утворений гілками (інв. №№ Т–1187, Т–1997) [6]. Ці суто традиційні елементи церковного шитва в рушниковій вишивці стилізовані до форм народного орнаменту.

Отже, у фондах НІЕЗ «Переяслав» зберігаються цікаві зразки народної культури Черкащини, а саме рушники. Ці витвори народної творчості мають свої особливості в орнаментативній та композиційній, чим вирізняються на тлі решти предметів колекції рушників.

1. Годліна Л. Знакова система давнього українського рушника. Класифікація символів / Л. Годліна, В. Різник // *Переяславська земля і духовний світ людини* : зб. наук. пр. / Під ред. І. Стогнія. – К. : Переяслав-Хмельницький : Пальміра, 1998. – С. 224–226.
2. Гончар І. Доля на рушникові / І. Гончар // *Україна*. – 1988. – № 21. – С. 25.
3. *Євангеліє від св. Іоанна* // Біблія. – Брюссель, 1991.
4. Заїка Н. Монастирські рушники з колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Н. Заїка // *Могилянські читання 2006 р.* : зб. наук. пр. : Доля музейних зібрань / Ред. рада : В. М. Колтакова (відп. ред.) та ін. – К. : Фенікс, 2007. – Ч. 2. – С. 49–56.
5. Захарчук-Чугай Р. В. *Українська народна вишивка* / Р. В. Захарчук-Чугай. – К., 1988.
6. *Матеріали фондів книг інвентарної групи «Тканини» (книги 1–16).*
7. *Польові матеріали етнографічної експедиції у с. Антипівка Золотоніського р-ну Черкаської обл., 2005 р.* Інформатор М. Мотайленко.
8. *Польові матеріали етнографічної експедиції у с. Красносілля Чигиринського району, 1999 р.* Інформатор Г. С. Коркацінко.

Максим Стромець

МЕНТАЛІТЕТ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ

У сучасному світі зберігається досить великий інтерес до терміну «менталітет», а також до тлумачення його значення. Як результат, науковці звертаються до вивчення менталітету як певного культурно-історичного явища, що характеризується розмаїтістю і неоднорідністю своїх виявів. Своєю чергою, актуальним є вивчення менталітету сучасних українців, оскільки за цей невеликий проміжок часу, з моменту набуття Україною державної незалежності, у суспільстві відбулося багато змін.

Дослідженням цього питання займається багато вчених, зокрема Л. Герасіна, В. Гулай, Р. Додонов, О. Козлова, Ю. Присяжнюк та ін. Дослідники зазначають, що зрозуміти менталітет сучасного українства є дуже важливим завданням, адже він відіграє помітну роль у виробленні та

реалізації державної політики, має певний відбиток на соціальних процесах і безпосередньо позначається на культурному розвитку.

Перед населенням України завжди стояв нелегкий життєвий вибір, тому високі ставки в боротьбі за свою свободу та незалежність покликани були активізувати т. зв. архетип воїна в колективній свідомості. Каталізатором для ідентифікації жертв і воїнів, рабів і героїв чи не завжди була зовнішня загроза.

Загалом архетип воїна здатний опиратися ворогу, причому не лише на фізичному рівні, а й ментальному. Тобто протистояти загрозам, страхам, штучним моделям поведінки. Цей архетип відображений на латентному рівні людей, незалежно від віку, статі, освіти чи матеріального достатку. У наш час можна спостерігати, як він виявляє себе в тих, хто присвятив себе різним сферам життя: волонтерству, інформаційному опору, національно-патріотичному вихованню.

А втім, ситуація не така однозначна. У сучасному українському суспільстві легко помітити протистояння двох менталітетів, один із яких базується на архетипі жертви, другий – на згаданому архетипі воїна. І якщо носії першого однозначно сумують за минулим і прагнуть возз'єднатися зі своїм «хазяїном», який без заперечень вважається «визволителем», то носії другого – завжди готові взяти на себе відповідальність за долю власної країни, а якщо потрібно, то захищатись від ворогів.

Важко не погодитися зі словами Т. Бабини, що унікальність України полягає в ментальному просторі її народу, де своєрідно поєднані повага до вільної особи й культ приватної власності, самоствердження через підприємницьку діяльність і прагнення до духовного самовдосконалення, індивідуалізм і універсалізм. Амбівалентність картини світу дає змогу українській спільноті, як відкритій системі, що розвивається, долати «коливання» середовища, відновлювати та підтримувати рівновагу суспільного життя на основі толерантного поєднання традиційних цінностей і модерних інновацій. Риси українського менталітету, які містять у собі різновекторний потенціал, в умовах глобалізаційних трансформацій можуть гнучко реагувати «виклики часу» [1, 53].

У кожній спільноті є певні авторитети, які завдяки власним досягненням, досвіду чи знань спроможні істотно впливати не лише на громадську думку, а й соціальні процеси загалом. Зазвичай така роль відводиться представникам інтелігенції – винахідникам, політикам, письменникам, ученим, журналістам, художникам, лікарям. Окрім інших, у менталітеті сучасних українців присутній архетип вчителя, наставника, який може «поділитися мудрістю», «дати пораду», «навчити».

Проте, свідомість українства дедалі активніше формує та контролює медіа-обличчя, самозвані експерти, блогери-заробітчани. У результаті їхньої діяльності формується викривлене мислення, спотворене розуміння того, що насправді відбувається. До слова, дотепер більшість громадян вважає, що є просте (чи чарівне) вирішення будь-якої проблеми. Це можна пояснити тим, що тривалий час вони живуть у

ментальній залежності від тяжких умов, які не покращуються. Як результат, ніхто не задумується над відмінностями між такими поняттями як успіх, довіра, гармонія, щастя чи, скажімо, тактика й стратегія життя. Недооціненим лишається світовий досвід націо- та державотворення.

Сучасним українцям властива толерантність, яка є рисою високоморального життя, етичним імперативом, а також своєрідним соціально-поведінковим кодексом, за допомогою якого можна помітити розвиток громадянського суспільства. Толерантність покликана виступати важливою умовою формування національної самосвідомості та суспільної свідомості українців. На нашу думку, лише толерантна особистість здатна ефективно підійти до розв'язання суспільно-політичних проблем поліетнічного суспільства. З іншого боку, українська толерантність усе ще містить відтінки замкнутості: «всі нам байдужі, якщо вони нас не зачіпають».

Варто звернути увагу на український патріотизм, який можна вважати найвищим рівнем вияву цього феномена. Патріотизм – це позитивне почуття, яке підкреслює бережливе ставлення до довкілля, природи, інформаційного простору й співгромадян. Патріотами можна назвати людей, які знають історію свого народу, поважають звичаї та традиції. В. Васютинський цікаво описує двоплановість сучасного патріотизму. Він наголошує, що рівень традиційного українського патріотизму, прихильність до української мови та українських історичних цінностей є найвищим у західній частині України. Водночас, як показують соціологічні опитування, найвищий рівень готовності виїхати за кордон також у населення західних областей. Проблема патріотизму трудових емігрантів наразі лишається мало вивченою.

Свого часу досить вдало описав це явище В. Липинський. Він зазначав, що бути патріотом – це значить передусім вимагати гарних і добрих учинків від себе, як від українця, а не ненавидіти інших тому, що вони «не українці». Урешті, бути патріотом, це значить, будучи українцем, виховувати в собі громадянські, політичні, державотворчі риси: «віру в Бога й послух його законам, тобто духовні вартості; далі – вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості» [2, 1].

Розглядаючи особливості менталітету українців у історичній парадигмі, можна припустити, що проблема вибору лідера була актуальною завжди. Повсякчас перед українцями постав важкий вибір: кого обрати, щоб життя змінилося на краще. На думку наших громадян, щасливими різні країни Європи, США та Японію зробили не досконалі політичні інститути, проведені реформи, а певні історичні особи. Тобто ті, які задали ефективний ритм змін у країнах, що забезпечив підвищення рівня життя. На наш погляд, такі думки є хибними. Немає жодних логічних обґрунтувань, які підтвердили б факт, що лише завдяки вмілим, розумним і чесним лідерам країни можуть змінюватися на краще, успішно розвиватися.

Справжній управитель держави, т. зв. «архетипний гетьман», який існує в психології кожного українця, повинен поєднувати у собі чесність, порядність, професіоналізм та (саме в останню чергу) патріотизм. І цей факт має поширюватися не лише на першу особу країни, а й державних службовців, посадових осіб усіх рівнів. Наскільки це ефективно? Багато експертів зазначають, що сподіватися на «вдалі» вибори президента й синхронні їм зміни в Україні – це означає займатися самообманом.

Можна виокремити ще одну негативну річ – чи не тотальна недовіра до влади. Справедливо зазначає В. Гладких: «Проблема у тому, що своїми часто недолугими діями влада дає безліч підстав для безжалісної критики. Більше того, слова влади настільки очевидно розходяться з її діями та настільки різко дисонують з реальністю, що люди мимоволі втрачають довіру» [3]. Це пояснюється тим, що протягом багатьох століть правляча влада приймала такі рішення, які, м'яко кажучи, не відповідали інтересам загалу. Своєю чергою «народ» звик не терпіти «незрозумілі» дії влади, навіть якщо вони були спрямовані на благо. Тому існує недовіра до будь-якої влади та бажання не залежати від зовнішніх чинників, а розраховувати виключно на власні сили, що, зрозуміло, мінімізує ефект колективних (національних) зусиль. Попри це, у спільноті, де до подій Помаранчевої революції та Євромайдану не було культури масової колективної взаємодопомоги, саме волонтери й армія користуються найвищим рівнем довіри з боку співгромадян.

Отже, сьогодні «надмірний» індивідуалізм, зосередження уваги на сім'ї, також певна гіпертрофована сентиментальність лишаються помітними рисами менталітету українців. Водночас, в умовах глобальних змін, пов'язаних передусім із швидким формуванням інформаційного суспільства, вони (надто молода генерація) відкидають всі штучно створені світоглядні нашарування, об'єктивно прагнуть поєднати традиційне й звичаєве з інноваційним і універсальним. Лишатимуться вони такими ж «працьовитими» та «наполегливими» у досягненні своїх цілей, покаже час. З огляду на історичні завдання, які стоять перед спільнотою, важливо, щоб всі ці риси менталітету сучасного українства слугували пробудженню його етнокультурної свідомості, чинником національного єднання.

1. *Бабина Т. Г. Ментальність сучасного українського суспільства в контексті гендерних метаморфоз / Т. Г. Бабина // Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія : Філософія. – 2011. – Вип. 9. – С. 46–54.*
2. *Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм (Лист п. В. Липинського до п. Богдана Шемета, писаний у Райхенаві дня 12. XII. 1925 у відповідь на поставлене питання) / В. Липинський // Сучасність. – 1992. – № 6. – С. 76–78.*
3. *Гладких В. В. Недовіра до влади як основний виклик національній безпеці / В. В. Гладких. URL: <https://blog.liga.net/user/vgladkih/article/17318>*

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Юрій Присяжнюк

З ІСТОРІЇ РАННІХ ГЕТЬМАНІВ: РІД РУЖИНСЬКИХ

Козацька тематика залишається актуальною для історичної науки. Передусім тому, що майже вся історія позньосередньовічної та ранньомодерної України – це доба степового лицарства, яке в складних умовах мілітарного й водночас ментально-світоглядного протистояння спромоглося, хоча й не відразу, піднятися до рівня політичного (державного) самоствердження. Власне тут нас більше цікавить епоха (й культура), коли козацтво робило перші кроки на цьому шляху.

В українській історіографії, ще більшою мірою в дидактичній літературі (а переважно вона формулює масову свідомість людей) існує традиція характеризувати раннє козацтво, звертаючи увагу на, так би мовити, «масову» історію. Це коли в пропонованих наративах домінує посполитий люд («народ»), а не еліта, і лише згодом, тобто приблизно з середини XVI ст., на перші ролі починають виходити ватажки, отамани, гетьмани. Коли ж мова заходить про кінець XV – першу половину XVI ст., історики зазвичай ведуть мову про причини виникнення козацтва, способи їхньої ідентифікації, життєдіяльності та боротьби, поселення на території сучасної Черкащини й появу перших січей на Запоріжжі, при цьому лише згадують (не в останню чергу через брак джерел) відомі походи в Крим. Щодо ватажків козацького руху, то тут сформувалася певна ієрархія відповідної персональної репрезентації: Остафій Дашкович, Дмитро Вишневецький (з чи не обов'язковим нагадуванням, що він козак Байда), Самійло Кішка, Іван Підкова, Яків Шах, Криштоф Косинський, Северин Наливайко. Утім, і ці отамани/гетьмани фігурують у текстах передусім як люди, які очолювали боротьбу за інтереси, права та вольності широкого козацького загалу. На мій погляд, це «загравання з народом» за рахунок ігнорування шляхти зумовило світоглядне викривлення історичної правди, що його найліпше простежуємо в російській історіографії. Йдеться про традицію ідентифікувати русинів терміном «русские», тобто власне росіянами, називати місцеву (українську) шляхту або «дворянами», чим штучно зближувати її з російським аналогом, або поняттям «пани», підсилюючи в такий спосіб соціальний і національний антагонізм між поляками й українцями. До цього ж переліку варто додати майже цілковите нехтування відомими й визнаними